

arkeologi

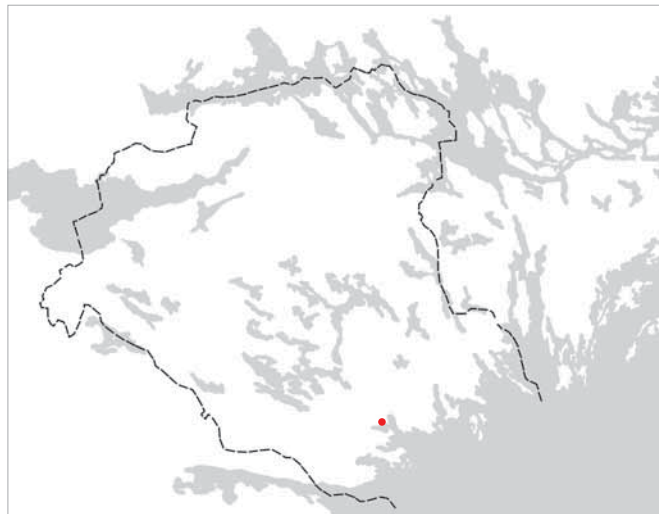
Arkeologisk förstudie

Polisen & Läroverket

Medeltid & Nyare tid

Fornlämning Nyköping 231:1, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län.

Lars Norberg

En del av
Landstinget Sörmland

Arkeologiska meddelanden 2011:05

Arkeologisk förstudie

Polisen & Läroverket

Medeltid & Nyare tid

Fornlämning Nyköping 231:1, Nikolai socken, Nyköpings kommun,
Södermanlands län.

Lars Norberg

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2011

© 2011 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkeologi@dll.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg.
Omslag och inlaga är reproducerad vid Sörmlands museum.
Kart- och ritmaterial: Lars Norberg
Omslagsbild: Södermanlands län. Undersökningsområdets geografiska läge markerat med röd punkt.

Där inget annat anges har den digitala Fastighetskartan, respektive Gröna kartan (GSD) för Södermanlands län använts som underlag.

Allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01672.

Nyköping 2011

ISSN 1402-9650

Innehåll

Utgångspunkt 5

Syfte och metod 5

Syfte

Metod

Nyköping i historien 5

Antikvariska förhållanden 6

Polisen & Läroverket 9

Inledning

En historisk utblick

Kartmaterial & historiska källor

Arkeologiska undersökningar

Sammanfattande bedömning

Avslutande reflektioner 17

Källsituation & utökad datainsamling

Referenser 19

Arkiv

Bilagor 21

Bilaga 1. Utdrag ur stadsarkeologiskt register, kvarteren Polisen & Läroverket

Bilaga 2. Planprogram, alternativ 2

Figur 1. Översiktskarta över Södermanlands län med kommuner, större orter, vägar och angränsande län. Undersökningsområdets geografiska belägenhet är markerat med röd kontur. Skala 1:800 000.

Utgångspunkt

Sörmlands museum har på förfrågan från Nyköpings kommun genomfört en arkeologisk förstudie inom kvarteren Polisen och Läroverket innefattande vissa angränsande områden (figur 2 & 3). Bakgrunden är att kommunen arbetar med ett planprogram för de bägge kvarteren. Idag upptas stora delar av området av Nicolaiskolans verksamhet. Utöver detta finns också ett antal administrativa funktioner och kontorsbyggnader med mera. Planområdet är beläget inom de centrala delarna av fornlämning Nyköping 231:1, ett område som rymmer lämningar från stadens äldsta historia och framåt. Samtliga fornlämningar omfattas av bestämmelserna i 2 kap, Lagen (1988:950) om kulturminnen mm (KML).

Syfte & metod

Syfte

Syftet med föreliggande arbete är att, utifrån historiskt källmaterial och arkeologiska data, analysera kulturlagersituationen inom planområdet. Historiskt källmaterial och kartor har använts för att beskriva bebyggelsesituationens förändring under nyare och delvis tidigmodern tid, men även för att belysa äldre bebyggelseskeden och större förändringar samt bevaringsförhållanden.

Avsikten är även att ge en översiktlig bild av kulturlagens tjocklek, och om möjligt översiktligt redovisa lagrens komplexitet inom kvarteren. Tanken är också att ge indikationer på vilka kunskapsvärden och kvaliteter som lämningarna i området omfattar. Vidare ska bevaringsförhållanden (urschaktningsgrad, nedbrytning) och ursprunglig marktopografi behandlas. De resultat som presenteras här måste dock ses i relation till behovet av en fördjupning av studien och insamling av nya eller kompletterande faktauppgifter med andra metoder (se nedan, *Källsituation & utökad datainsamling*).

Resultaten ska utgöra ett planeringsunderlag för den fortsatta hanteringen av planprogrammet samt de eventuella påföljder detta får för de arkeologiska lämningarna inom området.

Metod

I ett första steg har tillgängliga källor i form av kart- och arkivmaterial samt tidigare arkeologiska undersökningar inom området studerats, beskrivits och sammanställts. Analyser och resultat har sedan vägts samman med StadsGis för Nyköping. Samtliga äldre kartor över området har rektifierats mot primärkartan för Nyköping.

Målet med kartstudien har främst varit att belysa 1600- och 1700-talets bebyggelse som i varierande grad

kan kvarligga under mark. Vidare är tanken att visa på områdets karaktär och förändring under historisk tid. Bebyggelsesituationen under nyare tid kan också ge en bild av i vilken grad de medeltida lämningarna påverkats i negativ mening vad gäller bevarandegraden.

De arkeologiska undersökningarna i området är relativt fåtaliga. Dessa har dock studerats och jämförts med andra undersökningsresultat, främst inom kvarteret Rådhuset och Åkroken. Resultaten presenteras i text, på karta och tabeller (figur 8-12, bilaga 1). Målet har varit att belysa kulturlagersituationen med bärning på lagrens omfattning, tjocklek, komplexitet och urschaktningsgrad. De äldre arkeologiska undersökningarna i området har i någon mån också kunnat bidra med uppgifter om kvarterens kunskapsvärde i relation till det vi idag känner till om Nyköpings äldre historia och omgivande delar.

Nyköping i historien

Vid en vik av Östersjön, nära Nyköpingsåns mynning, ligger det medeltida Nyköpings äldsta stadsområde. Tätorten, som etablerades kring 1100-talets början, var då belägen mellan två åkrökar, strax nedanför det första fallet från sjösidan räknat.

Tidiga antydningar om myntprägling i Nyköping finns belagt under 1200-talets andra decennium i form av ett myntstampsavtryck på blyband funnet i kvarteret Rådhuset. Myntet härrör från Kung Erik Knutssons myntning som pågick mellan åren 1208-1216. Fyndet kan tolkas så att staden tidigare gick under namnet "AROS" som i sammanhanget betyder åmynning och avser myntorten Aros. Enligt tolkningen åsyftas här Södra Aros - Nyköping, i motsats till Västra Aros - Västerås och Östra Aros - Uppsala (Jonsson 1983, s 83, Grundberg & Jonsson 2004, s 14). Då Nyköping finns omnämnt i skrift först år 1250 (Karlén 1973, s. 14ff m.a.a.), infaller den hypotetiska namnförändringen någon gång under de trettio till fyrtio år som föregår denna tidpunkt. Tanken är intressant då den kan sättas i samband med själva stadsbildningsprocessen och skilda maktförhållanden under tidsavsnittet.

De äldsta stadskriterierna är dock oklara, men det finns ytterligare indikationer på myntprägling under Knut Långes regeringstid åren 1229-34. Skriftligt material finns från år 1280 angående franciskanerkonventets grundande. Detta antyder att orten redan då kan ha haft stadskaraktär (Nordeman & Douglas 1987, s. 203 & 206 m.a.a.). Förutom klosterkyrkan har staden två medeltida kyrkor, Sankt Nicolai och All Helgona, som båda kan föras till tidigast mitten av 1200-talet. Under 1400-talet tillkom dessutom ett helgeandshus (Andersson 1990, s. 49).

I det arkeologiska materialet har betydligt äldre dateringar konstaterats. Centralt och på ömse sidor om ån har en tätortsbebyggelse bestående av flätverkshus med mitthård, samt trähus med härदार och lergolv påträffats. Det typiska fyndmaterialet här består av äldre svartgods av typen AII (östersjökeramik) samt läderspill. Vissa keramikfynd från stadens tidigmedeltida område visar starka influenser från Ryssland/Baltikum och är eventuellt importerade (Roslund muntligen 061116). Den högmedeltida staden bestod i högre grad av en tät trähusbebyggelse med knut- och skiftesverk, samt träbrolagda gränder och gator. I vissa fall har man iakttagit en förändrad tomtindelning, samt nya gränder och gator i övergången mellan tidig- och högmedeltid (Nordeman & Douglas 1987, s. 206f). I fyndmaterialet förekommer stora mängder hantverksavfall som läderspill, horn och ben från kammakeri samt svarvrest. Inslaget av direktimporterad keramik från nuvarande Tyskland och Västeuropa ökar också markant.

Några äldre fynd med tidiga dateringar är värda att nämna. År 1841 påträffades en myntskatt i kvarteret Kompaniet, vilken innehöll 458 mynt. Mynten var präglade mellan åren 1042-1066, samt 994-1022 (Olof Skötkonungmynt). I kvarteret Klädeshandlaren påträffades i början av sextioalet ytterligare ett mynt, en efterprägling av tyskt ursprung från 1000-talets början, Otto III, 983-1002 (jfr. Hävernicks 1935 & Dannenberg 1876-1905). Fynden kan givetvis inte knytas till en presumtiv stadsbebyggelse, men är intressanta som tecken på tidiga aktiviteter på den plats som senare kom att utvecklas till stad (Nordeman & Douglas 1987, s. 207f m.a.a.). Vidare har 2010 års undersökningar i Åkroken påvisat bebyggelse med rötter i yngre järnålder. Dessa resultat är dock under bearbetning och kommer att publiceras under år 2013 (KN-KUS09-082, Åkroken 3, arbetsmaterial).

Antikvariska förhållanden

Som framgår av figur 2 finns inom den historiska stadskärnan lämningar i form av kulturlager och rester efter konstruktioner och byggnader (fornlämning Nyköping 231:1). I staden finns också två medeltida kyrkor och den medeltida borgen Nyköpingshus. Som underlag för fornlämningsområdets avgränsning ligger en odaterad stadsplanekarta (LMS akt nr C57-1:1).

Ursprunglig markyta, som består av lerskiktad silt eller siltskiktad lera och som avsatts i åns dalgång, har haft en konserverande effekt på det organiska materialet. Detta har sannolikt bidragit till de goda bevaringsförhållanden, något som haft en positiv inverkan på kulturlager, träkonstruktioner och föremål av trä, läder och horn.

Genom utformningen av ett StadsGis för Nyköping kan det konstateras att över 286 arkeologiska under-

sökningar eller observationer dokumenterats inom stadsområdet, från början av 1900-talet och fram till idag (figur 2). Majoriteten utgörs dock av schaktkontroller och mindre förundersökningar. Endast ett tjugotal av dessa har inneburit att man undersökt lämningar inom större sammanhängande ytor på ett konsekvent sätt samt tillämpat moderna undersökningsmetoder. Med undantag för de stora undersökningarna inom kvarteret Åkroken 2010-2011 har mer än hälften av de tidigare arkeologiska insatserna utförts före 1980. Med hjälp av StadsGiset kan bebyggelseutvecklingen skisseras, från en småskalig tidigmedeltida tätort belägen utmed åstränderna, till dagens förtätade stadskärna (Pettersson 2004).

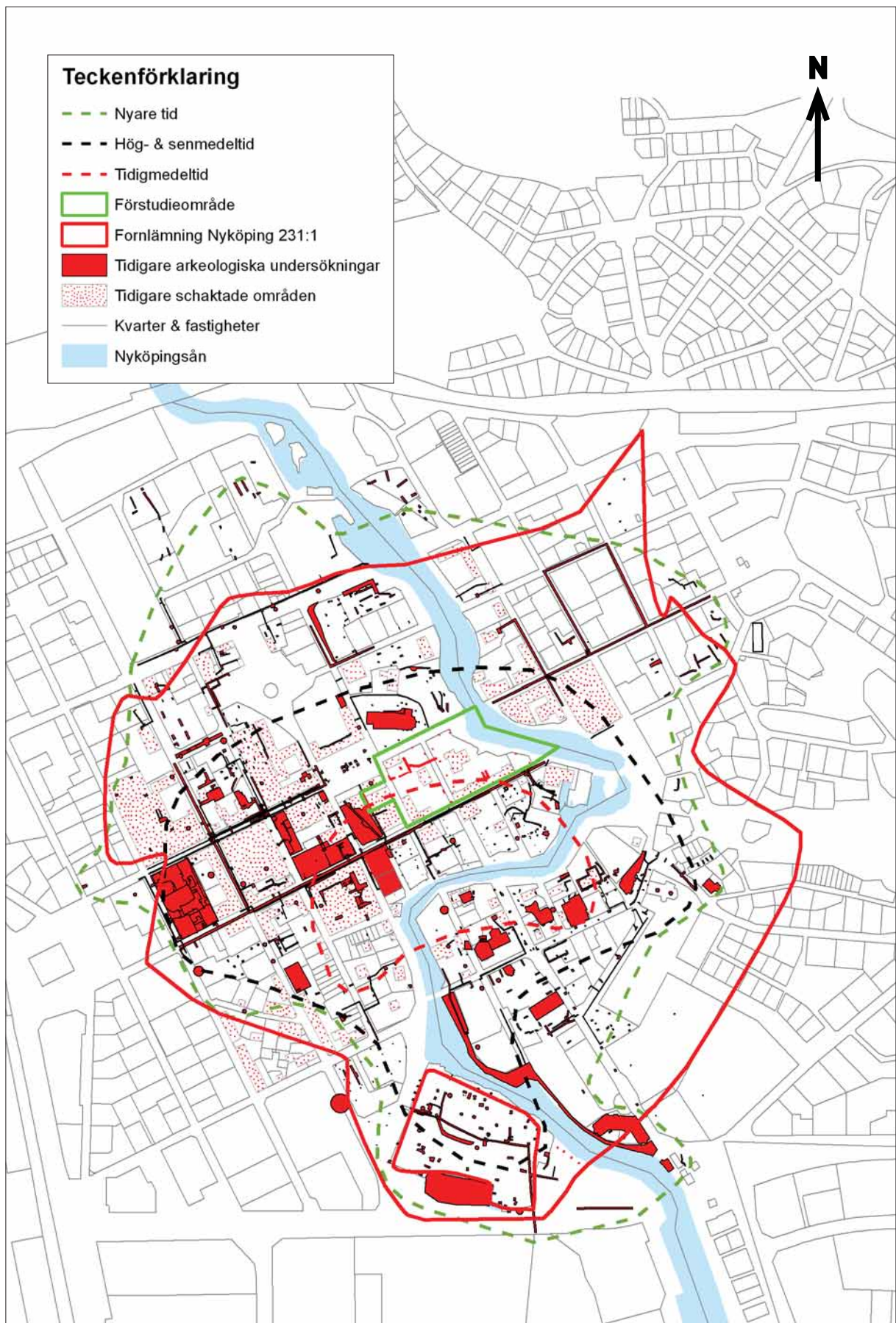
Betydelsefulla undersökningar har genomförts i Västra Kvarngatan, Rådhusgränd och Åkroken under 1920-talet, respektive 2008 (Norberg & Pettersson 2008, Gustafsson & Pettersson 2009), i kvarteren Rådhuset och Stallbacken under 1960- och 1970-talen (Norberg & Pettersson 2008), samt i kvarteren Borgmästaren, Folkungabron (Nordeman & Douglas 1987) och Biografen under 1980-talen (Andersson m. fl. 1990). Vid dessa undersökningar har, med undantag för kvarteret Biografen (ibid, 1990), bebyggelselämningar från tidig- och högmedeltid påträffats. Som tidigare nämnts kommer undersökningarna i kvarteret Åkroken att publiceras under 2013 (KN-KUS09-082 & KN-KUS11-050, Åkroken 3 & 4, arbetsmaterial).

Den tidigmedeltida bebyggelsen har förmodligen varit belägen på ömse sidor om Nyköpingsån (figur 2). Såvitt det är möjligt att bedöma var tyngdpunkten för bebyggelsen troligen koncentrerad till västra sidan under den här tiden. Med utgångspunkt från beräknad landhöjning kan ån under 1200-talet ha brett ut sig utmed tremeterskurvan över nuvarande havsnivå. Det här innebär att ån på sina ställen var omkring 60 meter bred, det vill säga betydligt bredare jämfört med idag. Fallen vid Storhuskvarn innebär dock att ån ur naturgeografisk synvinkel inte förändrats lika mycket norr om denna tröskel under det tidsskede som är aktuellt, det vill säga från den tidiga medeltiden och framåt. I området strax nedanför kvarteret Åkroken öppnade sig under tidig- och högmedeltid en havsvik ut mot Stadsfjärden.

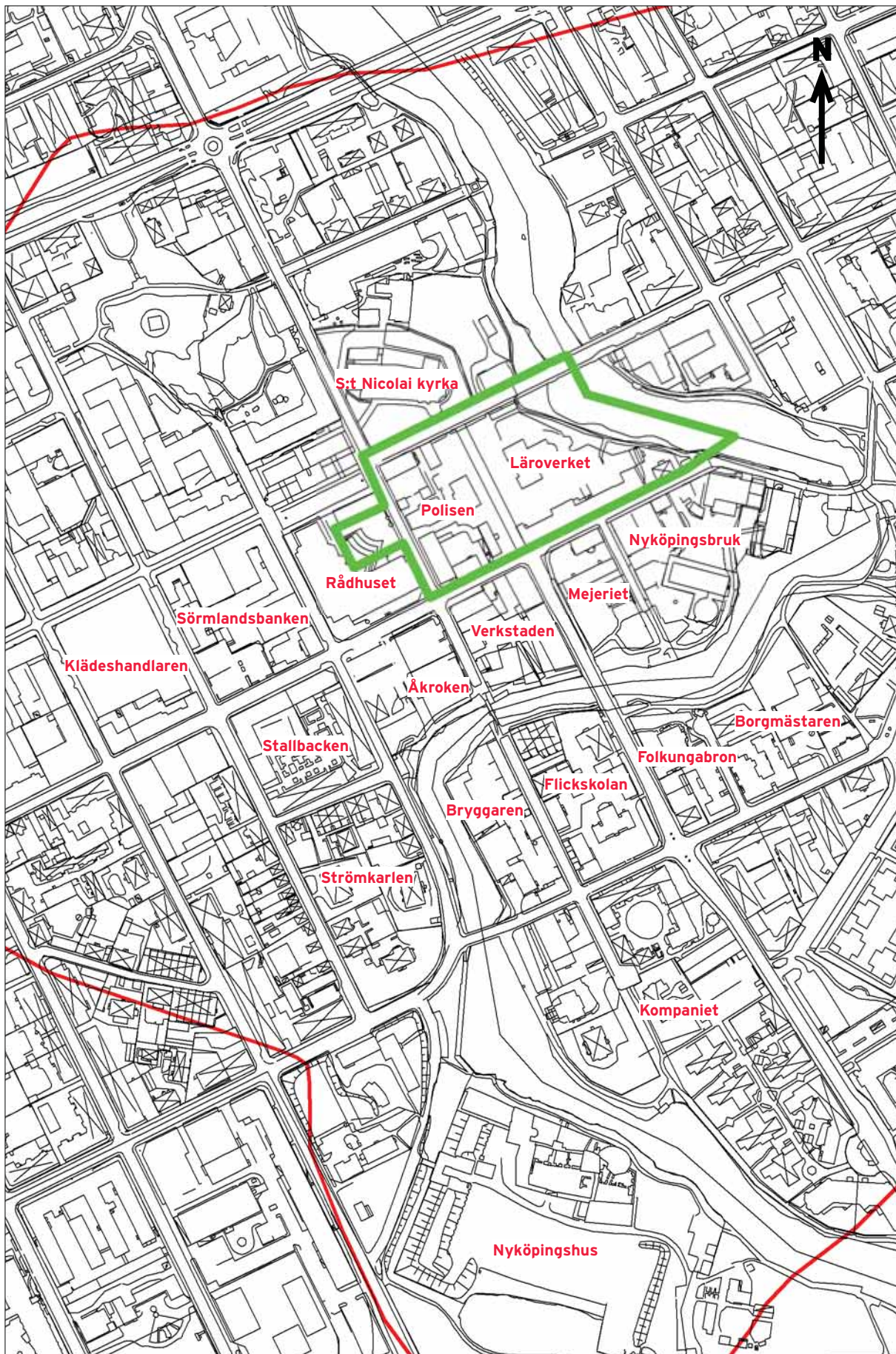
Under hög- och senmedeltid märks en expansion sett till de arkeologiska resultaten. Stadsområdet nådde i söder ända ned till Nyköpingshus. I väster och norr angränsade staden till högre liggande områden och bergspartier.

Mycket talar för att det under medeltiden funnits ett gatu- och tomtsystem helt anpassat till topografin, och som utgjorts av tätt liggande, mot ån vinkelställda gränder, sammanbundna av långgator som löpt parallellt med varandra och ån. Liknande strukturer, med en stark anpassning till den lokala topografin, har påvisats i flera andra mellansvenska medeltida städer.

Figur 2. Utdrag ur Nyköpings primärkarta med förstudieområdet, fornlämning Nyköping 231:1, tidigare arkeologiska undersökningar och tidigare schaktade områden. Utifrån tidigare resultat har även tätortens kända utbredning vid olika skeden markerats. Skala 1:8000.

Figur 3. Utdrag ur Nyköpings primärkarta med undersökningsområdet (grönt), Nyköping 231 (röd linje) & närbelägna kvarter. Skala 1:4000.

Under 1500- och 1600-talen, expanderade staden ytterligare och kom att omfatta en yta som grovt motsvarar dagens lagskyddade fornlämning (figur 2). En omfattande industriell verksamhet var förlagd till forsen vid Storhuskvarn. Nyköping drabbades emellertid av flera ödeläggelser och fick en ny stadsplan någon gång mellan år 1640 och 1665, vilken i stort sett är densamma än idag. År 1719 brändes stora delar av Nyköping återigen, den här gången i samband med ryssarnas anfall.

Nyköpings centrala delar har som många andra städer varit föremål för omfattande urschaktningar både med och utan arkeologisk medverkan. Det finns dock områden i de centrala delarna som fortfarande i arkeologisk mening är i stort sett intakta. Förutom de så kallade Åkvarteren (Åkroken, Mejeriet, Verkstaden & Nyköpingsbruk) gäller det främst kvarteren **Läroverket**, **Polisen**, Skutskepparen, Strömkarlen och Sörmlandsbanken (Hasselmo 2007). En avsevärd del av det totala kulturlagret har dock försvunnit, i många fall utan att arkeologiska undersökningar genomförts.

Polisen & Läroverket

Inledning

Att området har dominerats av skolverksamhet har satt sin tydliga prägel på platsens utveckling under historisk tid och den bebyggelse vi ser idag. Det här har även påverkat markanvändningen under många hundra år, något som kan antas ha haft en positiv inverkan på bevarandet av den arkeologiska informationen som finns kvar under mark. Såvitt det går att utläsa ur äldre kartakter, har bebyggelsen i de aktuella kvarteren också varit relativt gles jämfört med andra delar av den historiska stadskärnan.

Eftersom skolverksamheten präglat området under drygt 400 år ingår den även som en naturlig del i kulturmiljön. Därför följer en kortfattad redogörelse med syfte att sätta in verksamheten i ett vidare sammanhang.

En historisk utblick

De första högre skolorna i Sverige var domskolor eller katedralskolor. De inrättades under medeltiden i stiftsstaderna, till exempel den i Strängnäs. Även inom, eller i anslutning till klostren kunde viss undervisning bedrivas. Redan på 1200-talet fanns det rektorer vid klosterskolorna och under samma århundrade undervisade även lektorer. År 1254 nämns för första gången ordet lektor i svenska språket (Carle, Kinnander, & Salin 2000, s. 9). Även om det senare stadiet av katedralskolan var ett slags prästseminarium med undervisning i bland annat liturgi och predikan, krävdes i regel att studenterna fullbordade sin utbildning vid något utländskt universitet, till exempel i Bologna, Paris, Prag eller Tyskland.

Den första skolordningen dateras till år 1571 och var en del av kyrkoordningen. Efter reformationen kom den kyrkliga skolorganisationen under statens ledning (ibid, s. 10). För att bygga upp Sverige behövde Gustav Vasa utbildade personer till både förvaltningen, kyrkan och näringslivet. Det gällde även att omskola befolkningen i religiöst avseende. Till sin hjälp hade kungamakten ett antal skolor i de gamla stiftsstäderna, men flera nya skolor inrättades också. Framväxten av boktryckarkonsten spelade givetvis en avgörande roll i sammanhanget.

Skolutbildningen dominerades helt av kyrkan ända till år 1849, då läroverken skildes härifrån (ibid, s. 17). 1571 års förordning kan ses som en produkt av två inflytelserika strömningar - reformationen och humanismen. Under 1500- och 1600-talen inrättades en lägre form av lärdomsskolor för borgarklassens barn, trivialskolorna. *Trivium* innebar i sammanhanget grammatik, retorik och dialektik (ibid, s. 10). Nyköpings äldsta skola i kvarteret Läroverket är ett exempel på en sådan.

Under stormaktstiden krävdes dugliga ämbetsmän, jurister och diplomater för rikets förvaltning. Det var nu som Sverige fick en organisation med län, hovrätter och självständiga ämbetsverk, något som bestått ända in i modern tid. Enligt 1620 års skolordning skulle det finnas tre slags skolor i landet. Grundstadiet representerades av barnskolorna som underhölls av socknar och städer. Över dessa stod de gamla trivialskolorna och över dem de nyinrättade gymnasierna (ibid, s. 10f).

Genom 1649 års skolordning slogs det fast att gymnasiet, som var fyraårigt, skulle ha sin plats mellan trivialskolan, som var en grundutbildning, och akademien. Från 1600-talet sköttes undervisningen i gymnasierna av rektorer, lektorer och adjunkter. I trivialskolorna bestod lärarkåren av rektorer, konrektorer och kolleger ända fram till 1800-talet (ibid, s. 12).

En rikare differentiering av näringslivet och tillkomsten av nya arbetsuppgifter och yrkesgrupper krävde också nya utbildningar (ibid, s. 16). Under 1800-talet tillkom också en rad andra skolor för att motsvara nya utbildningsbehov, bland annat de tekniska elementarläroverken och en rad högre flickskolor. Även folkhögskolan skapades för att tillgodose specifika utbildningsbehov i 1860-talets Sverige (ibid, s. 18ff).

Kartmaterial & historiska källor

Från medeltiden finns fåtaliga underrättelser om skolverksamhet i Nyköping. Att sådan i någon mån ändå bedrevs visar en notis från år 1402, där skolmästaren *Philip Störkarsson* omnämns. Vederbörande benämns även *broder herra* vilket antyder att han antingen tillhörde franciskanerkonventet i egenskap av klosterbroder, alternativt att den skolinrättning han verkade inom var knuten hit (Karlén 1973, s. 81, jfr dock Eriksson 2010, s. 236, not 88). Bortsett från en kortfattad

uppgift om att en lektor i Nyköping avlidit år 1496, dröjer det till år 1551 innan nästa uppgift om en skolmästare i Nyköping dyker upp (Karlén 1973, s. 82).

I mer konkret mening omnämns skolan i Nyköping i ett testamente efter Gustav Vasa, något som innebar att institutionen fick 100 mark år 1561 av Erik XIV och 70 mark år 1566 (ibid, s. 82). I övrigt försörjdes skolmästarna genom förläningar från socknarna kring Nyköping (ibid, s. 91). Åren 1584-1594 tjänstgjorde Olaus Martin som *rector scholae* i Nyköping (Schotte 1880, s. 6, jfr. Indebetou 1874a, s. 61).

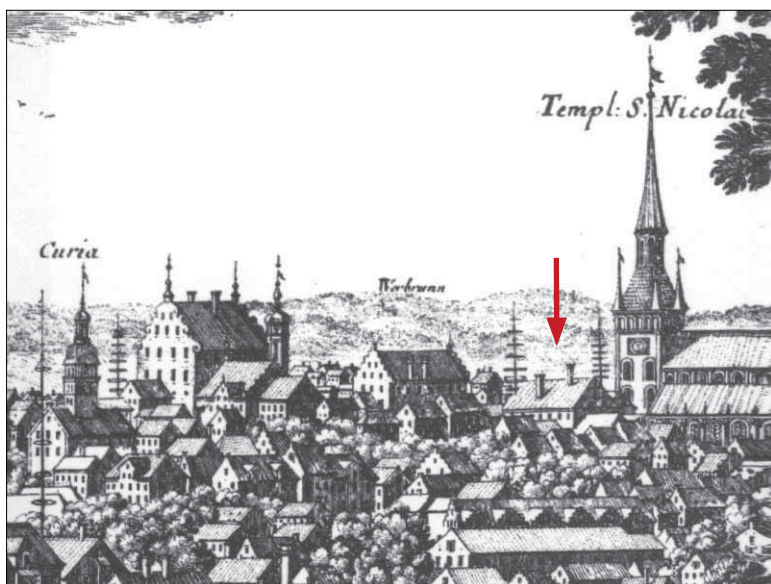
I Hertig Karls räkenskaper finns uppgifter om byggnadsmaterial till en ny skolbyggnad upptagna. Uppgiften innebär troligen att skolan då etablerades i det nuvarande kvarteret Läroverket, och förmodligen avses de byggnader som finns inritade där på den äldsta stadskartan (LMS akt nr C57-1:1). Enligt Göran Hedin stod skolan färdig år 1586 (Hedin 2002, s. 8). Vad gäller arkiven finns i övrigt utförliga räkenskaper över *Nyköpings skolestuga* bevarade från åren 1628-1652 (Indebetou 1874a s. 85f).

År 1647 eller 1649 kom Spongius Lucas Olai Gadd att bli rektor i Nyköping. Under hans tid upphöjdes skolan till fullständig trivialskola (ibid, s. 104f). Att skolverksamheten var förlagd invid det så kallade Skolberget styrks av Dahlbergs *Svecia antiqua et Hodierna* (ibid, s. 106f). Skolhuset syns här som en prydlig hög stenbyggnad, som dock tyvärr kom att förstöras i samband med branden år 1665 (figur 4).

Redan år 1668 anslogs medel till uppförande av ett nytt skolhus av sten beläget "...inpå själva kyrkogården i

hörnet av torget och i sammanhang med kyrkomuren..." till en kostnad av 1066 daler kopparmynt (Indebetou 1874b, s. 8f). Även det här skolhuset drabbades av brand och förstördes i samband med att ryssarna ödelade stora delar av staden år 1719 (Indebetou 1874b, s. 34, 51). En byggnad med en belägenhet som motsvarar beskrivningen finns också inritad på 1719 års karta (Akt nr C57-1:2, se figur 8). Enligt Hansson återuppbjuggdes skolan på samma plats och var åter i bruk år 1723 (Hansson 1967, s. 10 & Schotte 1880, s. 18). Både 1668-års skolbyggnad och 1723-års byggnad har markerats som schabloner på figur 8.

Efter ett mellanspel om 95 år invid Nicolai kyrkan var det dags för flytt igen. Genom kyrkoherde Serenius försorg var verksamheten åter på plats vid Skolberget år 1763 (Hedin 2002, s. 9 & 148). Byggnaden är markerad som schablon på figur 8 (LM akt nr 04-nys-53). Då avslutades köpet av Skolberget och den Ehrencreutzka fabriksegendomen, vilken tidigare fungerat som klädesfabrik (Norén 2010, s. 15). Egendomen sträckte sig från Storgatan och omfattade hela 5:e stocken av tredje kvarteret. Här fanns sedan tidigare ett gult stenhus med källare, vilket nu omdanades till skola. Därutöver omnämns en "...vedbod af sten med därunder varande källrar, ett stort magasin och ett färghus utan pannor." (Indebetou 1874b, s. 100f). Summan till köpet fanns tillhanda men räckte inte till att inreda och utrusta skolan. För att råda bot på detta såldes delar av tomten N:o 1 till fabrikör Johan Georg Seipel. Delar av denna tomt gavs också till skolan. Här fanns sedan tidigare ytterligare ett gammalt stenhus med källare och ett färghus. Förutsättningen för affären var att Seipel lät sätta upp ett plank mot skoltomten, flytta färghuset, samt deltaga i stängslingen mot gatan etc. Vidare förbjöds han att

Figur 4. Utdrag ur Dahlbergs *Svecia antiqua et Hodierna*. Nyköpings skola markerat med en pil. S:t Nicolai kyrka till höger. Bilden är beskuren.

Figur 5. Gamla läroverksbyggnaden från år 1763, men tillbyggd i etapper. På gaveln står ett citat av Muretus "Ab educatione pueritiae pendet expectatio totius reliquae vitae (Av ungdomens uppfostran beror utsikten för hela livet). Fotot taget på 1860-talet (A30-573).

Figur 6. Del av skolgården i kvarteret Läroverket mot ostnordost. Notera den kuperade topografin. Foto: Lars Norberg 2011, Sörmlands museum.

Figur 7. Vy mot sydväst. Till höger i bild Westerlingska gården och till vänster en intilliggande 1700-tals byggnad (till vänster) i kvarteret Polisen. Foto: Lars Norberg 2011, Sörmlands museum.

nyuppföra trähus och eldrum intill skoltomten. Sereinius lät också sälja bartomten N:o 6 till kyrkoherde Lundberg i Råby, tillsammans med det ovan nämnda magasinet samt en sex alnar bred väg ned till strömmen. Samma kyrkoherde köpte även det gamla skolhuset invid kyrkan (ibid, s. 100f). År 1781 köpte kyrkan detta av Lundbergs arvingar, varvid det revs. Kyrkogårdsmuren byggdes därefter till så att den kom att omsluta hela kyrkogården. På platsen där det gamla skolhuset stått erhöll dåvarande prosten Dahlberg sedermera gravplats för sig och sin familj (Indebetou 1874c, s. 10).

I kvarteren Polisen och Läroverket finns ett mindre antal byggnader inritade i 1700-talets kartmaterial (LMS akt nr C57-1:14 & Rivell i Sundler 1735-1739, utg. 1967). Alla utom Westerlingska gården och ytterligare en byggnad är idag rivna eller flyttade (figur 7 & 8). Längs med Östra Storgatan stod till exempel tidigare en byggnad som i dag återfinns i kvarteret Slottsvakten (figur 8). Byggnaden fungerar idag som vandrarhem. Inom den nuvarande skolparken lät överinspektör Leonard Johan Chenon (1732-1808) anlägga en trädgård

under 1700-talets andra hälft (Indebetou 1874c, s. 8 & 37).

År 1808 togs skolan invid Skolberget i bruk för en helt annan verksamhet. Lokalerna uppläts då helt och hållet åt sjukvård i syfte att behandla så kallad rötfeber hos återvändande från finska kriget (Indebetou 1874c, s. 38). I olika etapper byggdes skolan om och till, varvid 1763-års skolbyggnad slutligen revs (figur 5).

I 1800-talets kartmaterial syns ett flertal byggnader, längor och bodar inne i kvarteret Läroverket som sannolikt revs i samband med att den nuvarande Nicolaiskolan började uppföras (figur 8 & LM akt nr 04-nys-53). Både dagens huvudbyggnad och gymnastikhuset stod färdiga under 1880-talets slut (Kulturhistorisk byggnadsinventering, Nyköping 1979, s. 169). Det sistnämnda kompletterades med en tillbyggd del år 1937, medan huvudbyggnaden byggdes till med en våning år 1893 (ibid, s. 169). Samma år uppfördes rektorsbostaden (ibid, s. 83 & 169).

De idag befintliga byggnaderna längst i sydost, mot Nyköpingsån, tillhörde tidigare Nyköpingsbruk. Huvud-

Figur 8. Förstudieområdet med befintlig och försvunnen bebyggelse från 1600-1800-talet. Noggrannheten varierar i det historiska kartmaterialet varför positionerna är något osäkra för de äldsta byggnaderna. Huskonturen markerad med ett frågetecken finns endast utritad på Borgmästare Andreas Bergius tomt i 1674 års jordebok och benämns där "Steenhus". Övrigt kartunderlag utgörs av LMS akt nr C57-1:1, C57-1:2, C57-1:14, LM akt nr 04-nys-53 samt SM 1870 och 1888. Skala 1:2000.

byggnaden uppfördes omkring år 1800 och gårdshuset är uppfört och ombyggt åren 1850 och 1884 (ibid, s. 170 & figur 8).

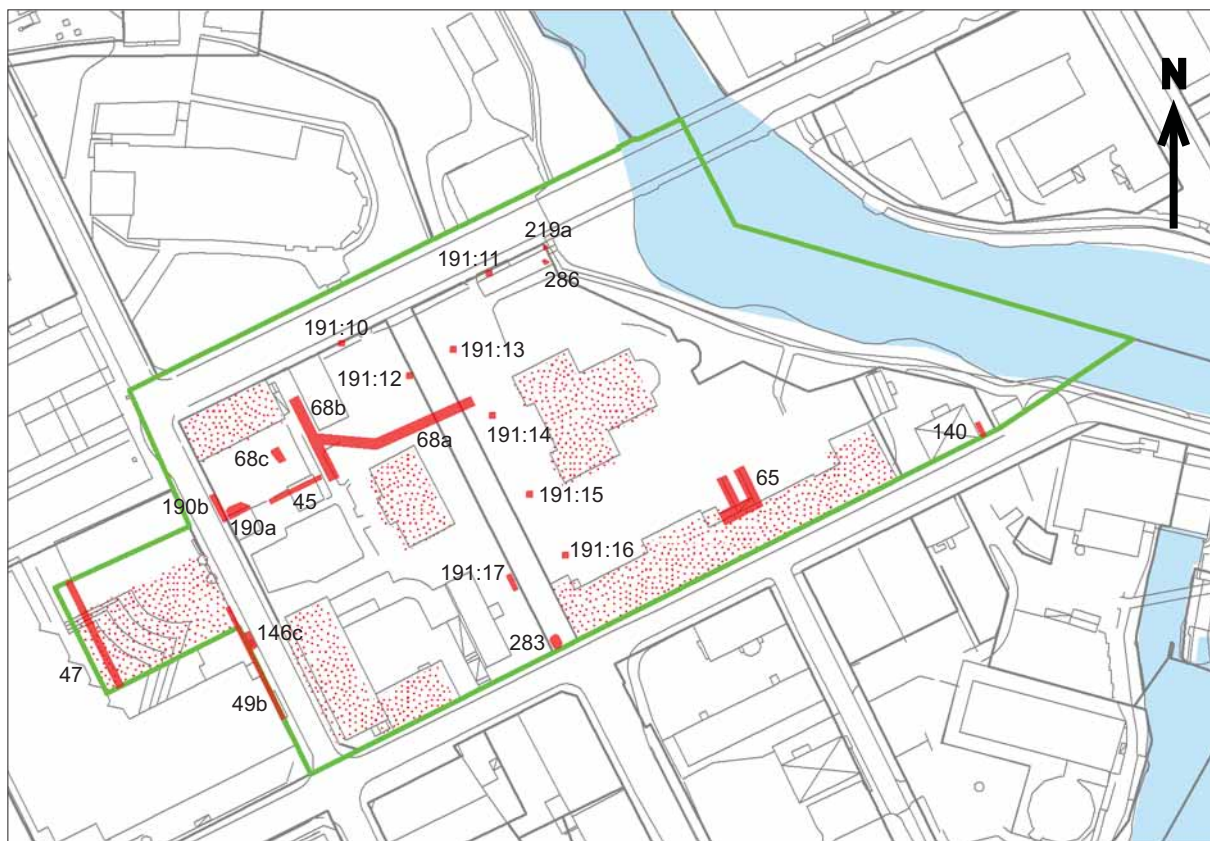
Westerlingska gården i nuvarande kvarteret Polisen utgör den äldsta stående bebyggelsen inom förstudieområdet. Huvudbyggnaden utgörs av ett tvåvånings bostadshus med två mindre flankerande flyglar. Samtliga byggnader uppfördes omkring år 1720 (Kulturhistorisk byggnadsinventering, Nyköping 1979 s. 88). Söder om Westerlingska gården ligger det före detta polishuset i form av ett trevånings stenhus uppfört på 1950-talet. I vinkel mot denna byggnad, längs Västra Kvarngatan, ligger ett tvåvåningshus från 1930-talet, också det hörde tidigare till polishuset (ibid, s 204f).

Mellan Westerlingska gården och det före detta polishuset finns rester av en frukträdgård som syns utbreda sig i större omfattning på Rivells karta från år 1735 (Rivell i Sundler 1735-1739, utg. 1967, se figur 11). Det var delar av denna trädgård som togs i anspråk under 1800-talet för Nyköpings brandstation, det vill säga ungefär på den plats där polishuset senare uppfördes (figur 8).

Arkeologiska undersökningar

Området ligger centralt i det gamla stadsområdet mellan det medeltida Rådhusorget och fallen vid Storhuskvarn. Delar av kvarteren faller inom det som tolkats vara tätortens äldsta delar, det vill säga området mellan fallet och åkröken. Topografin i kvarteret Läroverket är kuperad, särskilt i de östra delarna (figur 6). Det här antyder att den ursprungliga marktopografin har bevarats väl och att marken varken fyllts ut eller schaktats av i utjämnande syfte i någon högre grad. Strax öster om Nicolaiskolans huvudbyggnad sluttar marken relativt brant ned mot ån (figur 14).

Inom de båda kvarteren har 12 arkeologiska undersökningar, om totalt 22 enskilda schakt, utförts mellan åren 1924-2010 (figur 9, bilaga 1). Samtliga är små till ytan varav tre med en uppmätt kulturlagertjocklek varierande mellan 1,3-3 meter. De tjockaste kulturlagren har iakttagits i förstudieområdets västra delar (t. ex. SR68c), men metertjocka lager har även dokumenterats längst i sydost (SR140, figur 9). Närvaron av Skolberget, som idag till stora delar är dolt under Nicolaiskolan och omkringliggande markytor, kan innebära att kultur-

Figur 9. Förstudieområdet med samtliga tidigare arkeologiska undersökningar. Schakten är märkta med nummer i SR-serien (stadsarkeologiskt register) hämtat ur Stads-Gis för Nyköping (bilaga 1). Tidigare schaktade områden markerade med rödprickade ytor. Skala 1:2000.

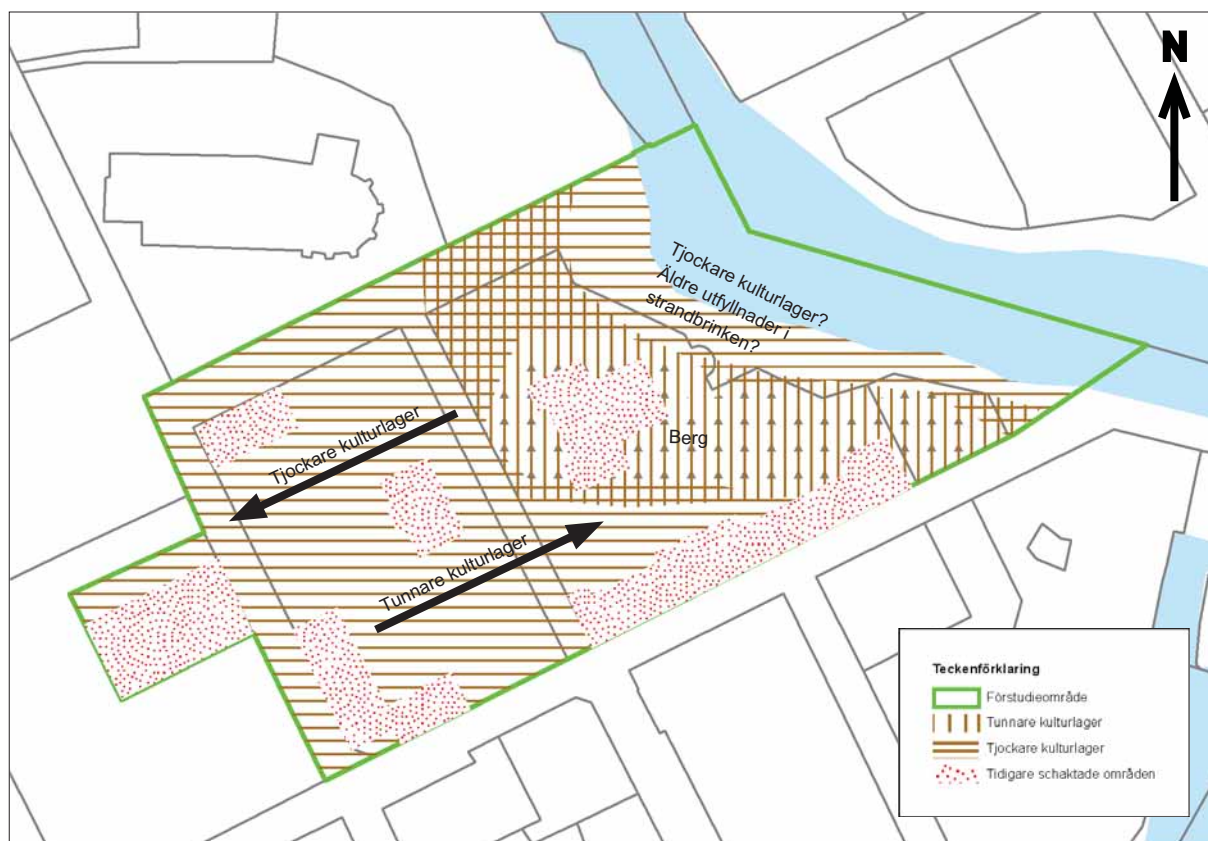
lagren tunnare ut något mot berget. Det bör understrykas att det endast vid fyra undersökningar finns uppgifter om att schakten, som uppgår till fyra stycken, har grävts ned till orörd marknivå (SR49b, 68c, 140, 286). Majoriteten har alltså varit relativt ytliga ingrepp.

Den sammanlagda ytan för tidigare arkeologiska undersökningar uppgår till cirka 441 m². Tio av schakten varierar i storlek mellan 0,8 och 2,3 m², Sedan följer ett spann om fem schakt som varierar mellan 4,9 och 9,4 m². Tre schakt varierar mellan 11,5 och 16,5 m², medan fyra stycken ligger mellan 33,7 och 108,2 m². Det här kan jämföras med förstudieområdets storlek vilket uppgår till hela 20 078 m² (exkl. vattenområde), vilket betyder att endast 2 procent av ytan är arkeologiskt undersökt. Tidigare mer eller mindre urschaktade områden för bland annat befintliga byggnader med mera uppgår till en yta om 4 212 m², det vill säga cirka 21 procent. Öppna ytor uppgår till cirka 11 434 m² eller knappt 57 procent (figur 9-11).

Yta	%	m ²
Förstudieområde (exkl. vattenområde)	100	20 078
Arkeologiska undersökningar	2	441
Tidigare schaktade ytor	21	4 212
Öppna ytor (exkl. gator mm)	57	11 434

Eftersom de arkeologiska insatserna i området är mycket blygsamma råder viss osäkerhet om kulturlagens omfattning och kvalitet överlag. Bland de insatser som gjorts kan ändå vissa iakttagelser göras. År 1981 undersöktes ett cirka tre meter djupt schakt intill och söder om Westerlingska gården i kvarteret Polisen (SR68c, Sjösvärd 1983). Här påträffades mycket välbevarade kavelbroar i flera faser (figur 13). De dokumenterade strukturerna liknar de gatsträckningar som påträffades i Åkroken år 2010 (figur 13), där riktningarna på kavelbrovirket varierat över tid, men ändå ingår i samma sträckning (KN-KUS09-082, Åkroken 3, arbetsmaterial). De år 1981 undersökta kavelbroarna stämmer inte helt med det medeltida gatunätet (LMS akt nr C57-1:1), men med hänsyn till de fel som uppkommer vid rektifiering av den äldsta kartan, kan sträckningen eventuellt utgöra en del av en tvärgata som löpt genom kvarteret (figur 12 & 13). De äldsta lämningarna daterades till 1100-1200-tal (Sjösvärd 1983, s. 7).

Det bör också poängteras att kvarteret Polisen gränsar till den högmedeltida stadskärnan i väster, där sextiotalets stora arkeologiska undersökningar påvisat mycket omfattande lämningar från Nyköpings äldsta historia (figur 2 & 3). Keramikfynd som påträffades vid en undersökning år 1989 längst i sydöst antyder att det kan

Figur 10. Förstudieområdet med en grov uppskattning av kulturlagertjockleken. Tidigare schaktade områden markerade med rödprickade ytor. Skala 1:2000.

förekommer högmedeltida lämningar även här (SR140, Elfwendahl 1989). Därmed kan också den medeltida tätorten antas ha brett ut sig över hela området, ända fram till åbrinken.

I den nuvarande skolgården, noterades vid 1981 års undersökning, att schaktet där innehöll fyllnadsmassor från 1800- och 1900-talet till ett djup av tre meter (SR68a, Sjösvärd 1983, s. 6). Det här ska möjligen ses som att det förekommer lokala variationer i kulturlagrens bevarandegrad inom kvarteret. Senare undersökningar har dock visat att det finns äldre stenlagda ytor relativt grunt under markytan i samma område (SR191:12, 16 & 17, Hermelin 2002, s. 4-6). Stenläggningarna kan eventuellt utgöra delar av en äldre gata eller gränd som gått genom området.

Kunskapsläget för kulturlagersituationen är med utgångspunkt i de fåtaliga och genomgående små undersökningarna begränsat. Trots detta finns flera aspekter som pekar på att området innefattar en stor kunskapspotential som i kronologisk mening innefattar de allra äldsta skedena fram till nyare tid.

Sammanfattande bedömning

Urschaktningsgrad & bevarandegrad. Med reservation för ej dokumenterade schaktningar finns uppgifter

om sex stycken ytor som markerats som urschaktade i rapporten Medeltidsstaden 13 (Broberg 1979). Det här motsvarar en dryg fjärdedel hela förstudieområdet. Bedömningar om urschaktningsgrad gjordes tidigare med utgångspunkt i uppmätningar av befintliga källare med mera, inom ytor som exploaterats innan man genomförde regelrätta arkeologiska undersökningar.

Eftersom anläggningsdjupet i många fall varierar, bör dock uppgifter om urschaktningsgrad behandlas med försiktighet. I fall då kulturlagren är mäktiga och förekommer långt ned under nuvarande markyta kan lämningar ibland ändå kvarligga. Särskild uppmärksamhet bör riktas mot huskonstruktioner som grundlagts för hand, då man kan förmoda att man inte grävt mer än nödvändigt vid grundläggningen. Inga av de ytor som har markerats som urschaktade berörs dock enligt planförslaget av större förändringar såsom rivning etc (figur 9, 10).

Det fåtal arkeologiska undersökningar som genomförts inom förstudieområdet visar att det här finns välbevarade arkeologiska lämningar i form av omfattande kulturlager och rester av konstruktioner. Tidigare påträffat organiskt material i form av kavelbroar i trä, samt läderspill med mera tycks ha bevarats väl. Likväl antyder tidigare undersökningar att det till exempel

Figur 11. Förstudieområdet med öppna ytor och historiskt känd trädgårdsmark. Grå trianglar markerar en uppskattning av utbredningen för yligt liggande urberg. Skala 1:2000.

inom själva skolgården förekommer lokala variationer i form av äldre odokumenterade schakt och störningar, till exempel äldre ledningsdragningar med mera.

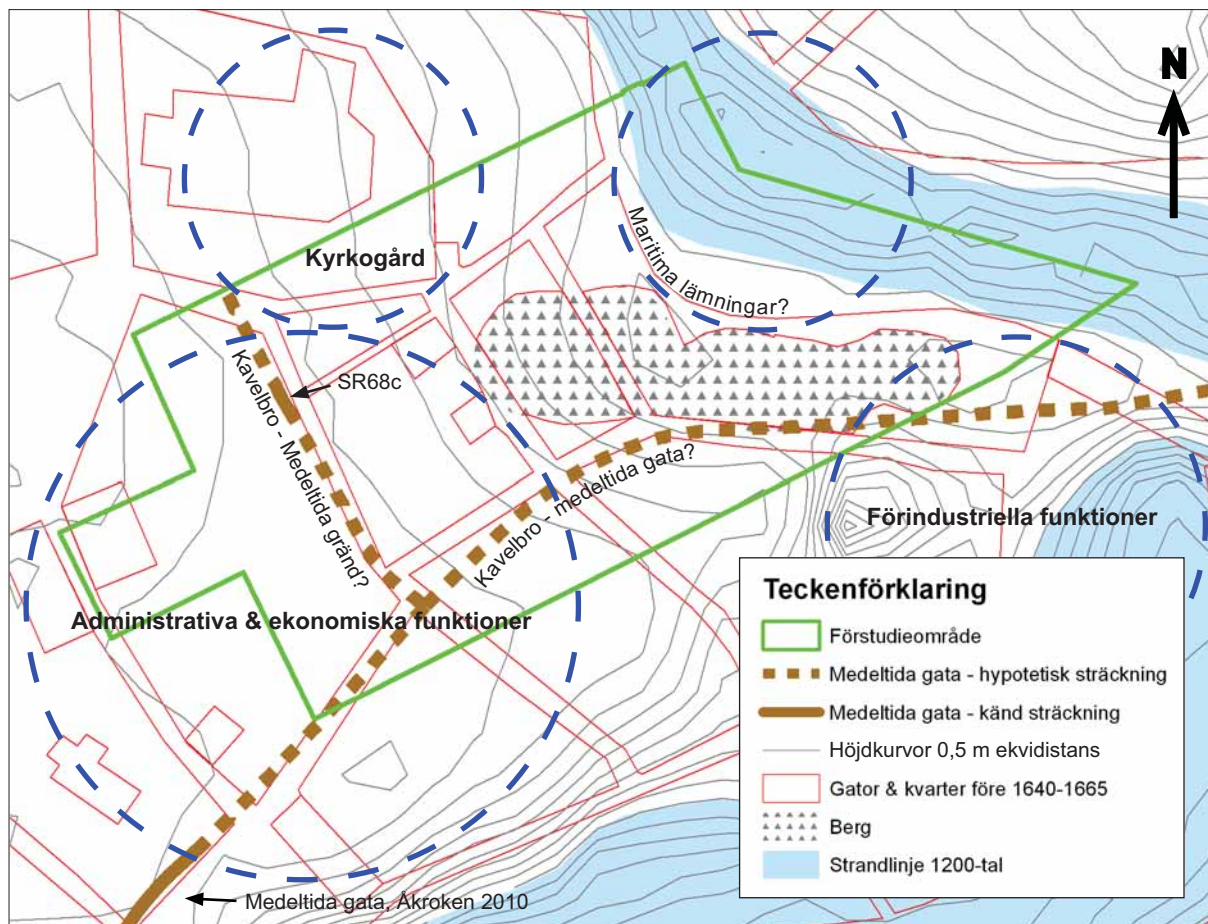
Kunskapsvärde. Områdets centrala läge och bristen på kunskap om dess användning och funktion före 1580-talet visar på ett högt informationsvärde väl jämförbart med till exempel kvarteret Åkroken, Rådhuset och Stallbacken med flera centralt belägna kvarter.

Sett till karaktären på de kända och historiska miljöerna i och omkring kvarteren märks en speciell sammansättning av funktioner som sammanfaller och samspelar här. Funktionerna har sammanfattats i **fyra delområden**. Några dominerar över tid och har inte förändrats så mycket i fysisk mening, medan andra inte uppvisar några tydliga spår i dagens miljö. De fyra funktionernas förhållande illustreras något generaliserat genom figur 12.

I norr har **kyrkomiljön** dominerat genom närvaron av S:t Nicolai kyrka. Det är oklart i vilken grad, men eventuellt har det medeltida kyrkogårdsområdet sträckt sig in i, eller åtminstone tangerat planområdet norra del. Här kan det, med utgångspunkt i det historiska kart-

materialet (LMS akt nr C57-1:1), kvarligga medeltida begravningar och rester av äldre bogårdsmurar med mera.

Området i väster har genom hela historien dominerats av **administrativa och ekonomiska funktioner**. Om det vittnar både historiskt känd bebyggelse och arkeologiska lämningar. Trots äldre förödelser och förändringar av stadsplanen syns på ett övergripande plan en kontinuitet i hur torgen lokaliserats och var maktens byggnader placerats. Här har givetvis närvaron av de båda torgen och de olika generationerna av rådhus spelat en avgörande roll. Funktionen har även satt sin prägel på de omkringliggande tomternas ägostruktur, vilket märks i den jordebok som upprättades år 1674 (*Geometrisch jordebok Öffver Nyköpings stads Tompt mätningh & SMA*). Bland det sena 1600-talets tomtägare i kvarteren omnämns bland annat en borgmästare tillsammans med flera stadsjordar. Delar av kvarteren tycks också då ha utgjorts av trädgårdar. Tomter innehades också av en rådman, en sekreterare, ett par "bardberare", en garvare och två brukskarlar med flera. Under 1600-talets slut omnämns också en rådman tillsammans med stadsvärdshusets stallgård och en köttbod (SMA).

Figur 12. Tolkning av olika funktioner som har samspelat inom förstudieområdet under olika historiska skeden. Utöver detta har det även funnits bostadsbebyggelse i kvarteren från medeltiden och framåt. Historiskt kartunderlag utgörs av LMS akt nr C57-1:1 Skala 1:2000.

Åtminstone sedan senmedeltiden har strandområdet och kvarteren sydost om förstudieområdet, från fallen och ett stycke nedströms längs med Nyköpingsåns norra sida dominerats av olika former av **industriella verksamheter**. Längst i planområdets sydöstra delar finns tidigmodern bebyggelse som kan knytas till Nyköpingsbruk. Mycket lite är känt om de medeltida förhållandena, men vattenkraften bör rimligen ha utnyttjats redan då, för till exempel kvarndrift. Det är dock oklart i vilken grad lämningar med förindustriell anknnytning kan påträffas inom förstudieområdet vid framtida arkeologisk undersökningar.

Nyköpingsån har också sannolikt utnyttjats för sjötrafik uppströms mot Södermanlands inre delar genom historien. Eftersom fallen vid Storhuskvarn under tätortens hela historia utgjort en gräns för sådan trafik, kan en omlastningsplats hypotetiskt ha varit förlagd någonstans i denna del av årummet, till exempel i anslutning till strandbrinken invid kvarteret Läroverket. Med ledning av detta kan även **maritima lämningar** kvarligga under mark i det här området.

Utöver detta har en hypotetisk fortsättning på den medeltida huvudgata som identifierades vid de tidigare undersökningarna inom Åkroken och Stallbacken markerats ut. Tolkningen för den nu aktuella kavelbrosträckningen är baserad på den gatustruktur som finns dokumenterad på den äldsta stadsplanekartan (LMS akt nr C57-1:1), samt topografiska kriterier. Vidare har en hypotetisk tvärgränd utmarkerats med utgångspunkt i den kavelbro som identifierades år 1981 (Sjösvärd 1983), och som eventuellt an knyter till S:t Nicolai kyrka i norr.

Avslutande reflektioner

Området är unikt i Nyköping såtillvida att stora delar har dominerats av skolverksamhet, med en lucka om 95 år, sedan 1580-talet. Det här att har fått till följd att bebyggelsen har varit relativt gles och att området förändrats långsamt. Enligt 1674-års jordebok finns ett större antal tomtägare redovisade (SMA), men ganska snart har delar kommit att omfattas av skolområdet och Westerlingska gården med park-/trädgårdsmarken söder därom. Kvarteren Polisen och Läroverket är lokaliserade direkt öster om stadens administrativa centrum, vilket kan jämföras med kvarteret Åkrokens belägenhet i förhållande till Stora Torget. Därför kan man förvänta sig omfattande lämningar med anknnytning till stadens högmedeltida expansionsområde, men troligen också dess tidigmedeltida skeden. Möjligen ska Nyköpingsån, under det tidiga skedet och i det aktuella området, ses som tätortens begränsning åt öster.

Sett till de historiska miljöer som innefattas kan framtida exploateringar komma att beröra bebyggelse och miljöer med anknnytning till stadens administrativa centrum, kyrkomiljön, förindustriella och maritima lämningar, samt givetvis lämningar med anknnytning till den historiskt belagda skolmiljön. Kunskapsläget är i det sammanhanget särskilt magert när det gäller det sena 1500-talet. Vi har idag till exempel inga säkra uppgifter om skolbyggnadernas exakta placering och storlek, medan de senare skedena är bättre kända. En annan frågeställning berör miljöns medeltida verksamheter och omställningen till skolverksamheten. Fanns här stadsgårdar och avhystes de i så fall till förmån för

Figur 13. Till vänster en högmedeltida kavelbro i kvarteret Polisen (SR68c). Foto: Lars Sjösvärd 1981 (Sjösvärd 1983:5). Till vänster en högmedeltida kavelbro i kvarteret Åkroken 2010. Foto: RAÄ UV (KN-KUS09-082).

skolan? Här avviker i så fall de aktuella kvarteren från den gängse bilden, där de stora förändringarna skedde först i och med stadsplanens förändring under mitten av 1600-talet.

Källsituation & utökad datainsamling

Inledningsvis noterades ett behov av att fördjupa förstudien. Det här har sin grund i att de arkeologiska insatserna är så pass fåtaliga att ytterligare information krävs för att ge ett fullgott underlag. Vidare visar de insatser som gjordes i samband med planprogrammet för Åkvarteren att borrhovtagning och markradar ger goda resultat med minimal åverkan på underliggande lämningar (Hasselmo 2007). Resultaten från markradarundersökningar blir särskilt användbara om de analyseras tillsammans med uppgifter om äldre bebyggelse i form av rektifierade kartor. Ungefär halva förstudieområdet utgörs av öppna ytor vilket avsevärt underlättar arbetet med markradar.

I det fortsatta arbetet föreslås därför att föreliggande förstudie kompletteras med borrhovtagning med

skruvborr. Insatsen syftar till att kontrollera markförhållandena avseende ursprunglig marktopografi, geologiska förhållanden, kulturlagertjocklek, sammansättning och kvalitet. Åtgärden fodrar tillstånd enligt 2 kap, Lagen (1988:950) om kulturminnen mm (KML) från länsstyrelsen för ingrepp i forn lämning Nyköping 231. Ett krav är också att arbetet genomförs inom framkomliga, helst tjälfria ytor.

Georadarundersökningen syftar främst till att spåra rester efter fasta murverk och större stenfyllda störningar i området. Arkeologisk prospektering med georadar kan visa på utbredningen av historiska eller förhistoriska arkeologiska strukturer som är dolda under markytan. Arbetet kräver framkomliga snöfria ytor.

Sörmlands museum menar också att Nyköpings kommun bör låta utföra en kulturhistorisk karakterisering och värdering av de befintliga bebyggelsemiljöerna inom området. Syftet med detta är att skapa ett underlag för bedömningen av hur framtida förändringar kan komma att påverka dagens kulturmiljö.

Figur 14. Vy mot Nikolaiskolan och strandbrinken. Bilden är tagen mot västsydväst. Foto: Lars Norberg 2011, Sörmlands museum.

Referenser

- Andersson, Hans. 1990. *Sjuttiosex medeltidsstäder. Aspekter på stadsarkeologi och medeltida urbaniseringsprocess i Sverige och Finland. RAÄ & SHM Rapport Medeltidsstaden 73*. Stockholm.
- Broberg, Birgitta. 1979. *Nyköping. RAÄ & SHM Rapport Medeltidsstaden 13*. Stockholm.
- Carle, Torbjörn & Kinnander, Sven & Salin, Sven. 2000. Svenskt skolväsen och lärarnas villkor från medeltiden till våra dagar. I: *Lärarnas Riksförbund 1884-2000. Ett stycke svensk skolhistoria ur fackligt perspektiv*. Södertälje.
- Digitala fastighetskartan (GSD). Geografiska Sverigedata. Fastighetskartan med höjdkurvor, Södermanlands län. Lantmäteriet, Gävle.
- Eriksson, Anders. 2010. Not 88, s. 236. I: *Prosten Pihls beskrivning av Nyköping. En handskrift från 1700-talet av Andreas Samuel Pihl*. Red. Anders Eriksson. Sörmlands museum. Nyköping.
- Flodin, Lena. 1996. Kvarteret Polisen 1. Södermanland, Nyköping. Nicolai socken. *RAÄ UV Stockholm, Rapport 1996:10*. Stockholm.
- Grundberg, Leif & Jonsson, Kenneth. 2004. Skatterna från Tuna kyrka och myntcirkulation i Norrland under 1100- och 1200-talen. I: *Myntstudier. Mynttidskriften på Internet. Nr 2004:2 - april. www.numismatiska-forskningsgruppen. su.se*. Stockholm.
- Gustafsson, Patrik & Pettersson, Björn. 2009. *Kvarteret Åkroken. Medeltid & Nyare tid. RAÄ64 & 231, Nyköpingshus, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Antikvarisk kontroll. Sörmlands museum, Arkeologiska meddelanden 2009:02*. Nyköping.
- Hansson, Per. 1967. I: *Nyköping. 1735-1739* av Johannes Sundler. Utgiven och översatt från latinet och kommenterad av Per Hansson. Sörmländska handlingar Nr 23. 1967. Nyköping.
- Hasselmo, Margareta. 2007. *Kulturlagren i Åkvarteren. Länsstyrelsens riktlinjer för hantering av urbana kulturlager med anledning av upprättat planprogram för Kulturkvarteren vid ån, Nyköpings kommun. Länsstyrelsen i Södermanlands län, Rapport Nr 2007:10*. Nyköping.
- Hedin, Göran. 2002. *Nyköpings högre allmänna läroverk 1850-1968*. Nyköping.
- Hermelin, Olof. 2002. *Bogårdsmur & gata intill Nikolai kyrka*. Historisk tid. RAÄ 231, kv Nikolaus, kv Polisen, kv Läroverket, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning. *Sörmlands museum, Arkeologiska meddelanden 2002:04*. Nyköping.
- Hävernack, Walter. 1935. Die Münzen von Köln. Die königlichen und erzbischöflichen Prägungen der Münzstätte Köln sowie die Prägungen des Erzstifts Köln vom Beginn der Prägung bis 1304. I: *Die Münzen und Medaillen von Köln, 1*. Köln.
- Indebetou, Harald Otto. 1874a. *Nyköpings minnen. Från äldsta tider till och med 1665 års brand*. Första häftet. Stockholm.
- 1874b. *Nyköpings minnen. Från år 1665 til år 1777*. Andra häftet. Stockholm.
- 1874c. *Nyköpings minnen. Från år 1777 til nyaste tider*. Tredje häftet. Stockholm.
- Jonsson, Kenneth. 1983. Översikt över fastlandsmyntningen ca 1180-1250. I: *Numismatiska meddelanden NMXXXIV*. Stockholm.
- Karlén, Lars. 1973. *Nyköpings stads historia. Medeltid till vasatid intill 1622. Band 1*. Red. Stellan Dahlgren. Utgiven av Nyköpings kommuns stadshistoriekommité. Nyköping.
- KN-KUS09-082 (SM dnr), Åkroken 3, arbetsmaterial.
- KN-KUS11-050 (SM dnr), Åkroken 4, arbetsmaterial.
- Kulturhistorisk byggnadsinventering, Nyköping*. 1979. Utförd och utgiven av Södermanlands museum på uppdrag av Nyköpings kommun. Södermanlands museum Rapport 3. Nyköping.
- Ljung, Jan-Åke. *Västra Storgatan*. Kv. Läroverket. Södermanland, Nyköping. Nicolai socken. *RAÄ UV Stockholm, Rapport 1993:83*. Stockholm.
- Lundberg, Erik, 1931. Hur medeltidsstaden växte fram. Undersökningar i Söderköping, Nyköping, Linköping och Skenninge. I: *Jorden ger. Svenska forskningar och fynd från senare år*. Red. Birger Nerman et.al. Stockholm.
- Norberg, Lars. *Läroverket 16*. Nyköping 231:1, Nyköpings stad, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. *Sörmlands museum Arkivrapport KN-KUS10-108*. Nyköping.
- Norberg, Lars & Pettersson, Björn. 2008. *Rådhuset & Stallbacken*. Medeltid & Nyare tid. Kvarteren Rådhuset & Stallbacken, Nyköping 231:1, Nyköpings stad, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Syntesrapport. *Sörmlands museum, Arkeologisk meddelanden 2008:07*. Nyköping.

Nordeman, Kjell & Douglas, Marietta. 1987. Nyköping. I: *7000 år på 20 år. Arkeologiska undersökningar i Mellansverige*. Red. Tiiu Andræ et al. RAÄ. Stockholm.

Norén, Håkan. 2010. *Nyköpings historia II. En stad växer fram*. Nyköpings hembygdsförening. Nyköping.

Pettersson, Björn. 2004. *Stadsarkeologiskt register. Medeltid - Nyare tid*. RAÄ231, Nikolai socken, Nyköpings stad och kommun, Södermanlands län. Förstudie. *Sörmlands museum, Arkeologisk meddelanden 2004:05*. Nyköping.

Pettersson, Björn. 2007. *Förenklad rapport rörande arkeologisk förstudie inom kvarteren Åkroken, Verkstaden, Mejeriet och Nyköpingsbruk, fornlämning Nyköping 231:1, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkivrapport*. Sörmlands museum. Nyköping.

Roslund, Mats. Lunds universitet, Muntlig uppgift, 061116.

Samrådshandling 200509. Dnr Bob 05/1. Planprogram för kulturkvarteren vid ån. Kvarteren Åkroken, Verkstaden, Mejeriet och Nyköpingsbruk. Nyköpings kommun.

Schotte, Gustaf Victor. 1880. *Bidrag till Nyköpings elementarläroverks historia II. Läroverkets utveckling och viktigare öden. Skolbyggnader*. Nyköping.

Sjösvärd, Lars. 1983. *Kvarteret Polisen i Nyköping*. En stadsarkeologisk undersökning. RAÄ UV Rapport 1983:5. Stockholm.

Sundler, Johannes. *Nyköping. 1735-1739*. Utgiven och översatt från latinet och kommenterad av Per Hansson. Sörmländska handlingar Nr 23. 1967. Nyköping.

Arkiv

Lantmäteriet i Gävle, Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)
- Akt nr C57-1:1. Stadsplanekarta. Förrättningsman obekant. Förrättningen 1665 (?), Lådakt.

- Akt nr C57-1:2. Grundritning av staden. Erik Nilsson Agner 1719. Lådakt.

- Akt nr C57-1:14. Bränneritomterna m. fl. Avmätning av Gotthard Vahlström år 1788.

Lantmäteriet i Gävle, Lantmäteriets arkiv (LM)
- Akt nr 04-nys-53. Elementarskolan. Mätning, gränsåtgärd år 1859.

Nyköpings stadsarkiv

- Geometrisk jordebok Öfver Nyköpings stads Tompt määttningh. Upprättad år 1674 av Anders Andersson.

- Plankarta öfver Nyköping upprättad år 1870.

- Karta öfver Nyköping. Uppr. år 1888 af Adolf Helander.

Sörmlands museums arkiv & bibliotek (SMA)

-Bild nr A30-573

- Erik Lundbergs dagboksanteckningar 1924.

- Väster om ån. Nyköpings karta och geometriska jordebok 1674. Syn på tomter 1696. Bearbetning och analys av Carl Gustaf Blomberg.

Eriksson, Maude. 1967. Rådhuset. Arkivrapport och dokumentationsmaterial. SM dnr 129/65.

- Rudbeck, Gustaf. 1980. Arkivrapport, arkeologisk undersökning. Nicolaiskolan 32, kv Läroverket. Dnr 3908/61. Stockholm.

- Elfwendahl, Magnus. 1989. Anmälan om utförd arkeologisk undersökning i Västra Kvarngatan 39 och 60. dnr 220-1797/89. Stockholm.

-Stadsarkeologiskt register för Nyköpings stad (SR), Nyköping 231. GIS för ajourhållning och antikvarisk bedömning av arkeologiska undersökningar i Nyköpings stad. Sörmlands museum, Nyköping.

Bilaga 1. Utdrag ur stadsarkeologiskt register, kvarteret Polisen & Läroverket

SR	Karaktär/kvalitet	Fyndmaterial	Datering	K-lager tjocklek	K-lager under markyta	Orörd mark (möh)	Yta (m2)	Kommentar	Undersökt år	Ref
45	Stenläggning, träkonstruktion	Sigill, sko, trä & läder	Medeltid - 1500-tal	>1,5	ca 1,0 m	-	16,5	Ej grävt i botten	1955	Broberg 1979
47	Byggnader, gat- & torgbeläggning, flätverk, knut- & stavkonstruktion	Skor & handskar läder, keramik, laggkärl & ornerad benplatta	1100-tal - nyare tid	2,7	-	-	56,2	Okänt	1924	Broberg 1979, Lundberg 1924 & 1931 (SMA).
49b	Gårdsbebyggelse, stenläggning, knuttimmer, skiftes- & flätverk		1100-tal - nyare tid	3	0,35	8,2	33,7		1964	Broberg 1979, Eriksson 1967 Kv Rådhuset (SMA), Norberg & Pettersson 2008:07
65	Kulturlager	-	Medeltid - nyare tid	1,3	0,25	-	81,8	Ej grävt i botten	1980	Rudbeck (SMA)
68a	-	-	-	-	0,5	-	108,2		1981	Sjösvärd 1983:5
68b	Kulturlager	-	Medeltid - nyare tid	0,75	1,05	-	65,2		1981	Sjösvärd 1983:5
68c	Stenläggning, kavelbro, brunn	Trä, läder & nöthår	Medeltid - nyare tid	2,4	0,5	8,1	7,9		1981	Sjösvärd 1983:5
140	Kulturlager	AII keramik, läderspill & träföremål	1200-tal - nyare tid	1,2	0,6	5,1	4,9		1989	Elfvendahl 1989 (SMA)
146c	-	-	-	-	-	-	9,4	Inget av arkeologisk intresse	2003	Pettersson KUS03374 (SMA)
190a	Kulturlager	Yngre rödgods	Nyare tid	>0,25	0,5	-	14,5	Ej grävt i botten	1994	Flodin 1996:10
190b	-	-	-	-	-	-	11,5	Ej grävt i botten	1994	Flodin 1996:10
191:10	Omrörda kulturlager	-	Nyare tid	-	0,5	-	2,2	Ej grävt i botten	2001	Hermelin 2001:04
191:11	Omrörda kulturlager	-	Nyare tid	-	0,5	-	2,2	Ej grävt i botten	2001	Hermelin 2001:04
191:12	Kulturlager	-	Nyare tid	-	0,5	-	2,2	Ej grävt i botten	2001	Hermelin 2001:04

SR	Karaktär/kvalitet	Fyndmaterial	Datering	K-lager tjocklek	K-lager under markyta	Orörd mark (möh)	Yta (m2)	Kommentar	Undersökt år	Ref
191:13	Omrörda kulturlager	-	Nyare tid	-	0,5	-	2,2	Ej grävt i botten	2001	Hermelin 2001:04
191:14	Omrörda kulturlager Berg i dagen	-	Nyare tid	-	0,5	-	2,2	Ej grävt i botten	2001	Hermelin 2001:04
191:15	Kulturlager	-	Nyare tid	-	0,5	-	2,2	Ej grävt i botten	2001	Hermelin 2001:04
191:16	Stenläggning, kulturlager	-	Nyare tid	-	0,5	-	2,2	Ej grävt i botten	2001	Hermelin 2001:04
191:17	Stenläggning, kulturlager	Yngre rödgods, CII	Nyare tid	-	0,5	-	2,2	Ej grävt i botten	2001	Hermelin 2001:04
219a	Kulturlager	Yngre rödgods, CII	Nyare tid	0,2	0,9	-	0,8	Ej grävt i botten	1993	Ljung 1993:83
283	-	-	-	-	-	-	8	Inget av arkeologiskt intresse	2008	Pettersson Tjänsteanteckning. 2008-10-30
286	Kulturlager	Yngre rödgods	Nyare tid	0,6	0,42	8,7	1,4			Norberg, arkivrapport, KN-KUS10-108

Bilaga 2. Planprogram, alternativ 2

